

др Зоран Ранковић

Православни богословски факултет

Катедра за филологију

Београд

Настава црквенословенског језика на Православном богословском факултету

Апстракт: У раду се на основу анализе наставних планова и програма и архивске грађе разматрају кључни моменти из историјата наставе црквенословенског језика на Православном богословском факултету од његова оснивања до данашњих дана. Грађа за овај рад црпена је и из Архива Православног богословског факултета (АПБФ).*

Кључне речи: Православни богословски факултет, настава црквенословенског језика, старословенски језик, српкословенски језик, план и програм, историјат.

Организовано и институционално изучавање црквенословенског језика у српским школама отпочиње у трећој деценији 18. века, најпре у *Славенској школи* Максима Суворова (1726-1731) а потом и у *Славенско-латинској школи* Емануила Козачинског (1733-1737) у Сремским Карловцима, које су отворене на иницијативу српске црквене јерархије.¹ У основним школама црквенословенски језик изучава се од 1811. године, а 1884. године први пут је издвојен *словенски језик* као засебан предмет. Између два светска рата црквенословенски језик избацује се као засебан предмет из наставног плана и програма, а постоји само у оквиру предмета *веронаука*.² Прво сведочанство о учењу црквенословенског језика у средњим школама налази се у наставном програму за гимназије из 1838. године, по коме се предмет *словенска граматика* учио напореда са српском граматиком и синтаксом. У једном кратком периоду (1877-1880) црквенословенски језик полагао се на матурском испиту.³

Најизразитију заступљеност, и по временским димензијама и по интензитету и екстензитету наставних садржаја, црквенословенски језик имао је у богословским школама, што у потпуности проистиче из основне функције овога језика – богослужбене.⁴ Црквенословенски језик као званични богослужбени језик Српске православне цркве изучава се у богословијама од њиховог оснивања то-

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 26. децембра 2008. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Опширније в.: Р. Грујић, *Српске школе у Београдско-карловачкој митрополији*, Београд 1908.

² Н. Вуловић-Р. Бајић, *Настава црквенословенског језика у српским школама у XIX и XX веку*. У: Зборник радова научног скупа Српска теологија у двадесетом веку : истраживачки проблеми и резултати, приредио Б. Шијаковић, књ. 1, Београд 2007, 251, 253.

³ Н. Вуловић-Р. Бајић, *Настава црквенословенског језика у српским школама*, 253-255.

⁴ К. Кончаревић, П. Миодраг, *О изучавању руског и црквенословенског језика у духовним школама Српске православне цркве (о 150-годишњици увођења наставе руског језика у Србији)*.- Богословље, Београд 1999, св. 1-2, 119-128.

ком целокупног школовања.⁵ Оснивањем Лицеја 1838. године, коме је 1841. придодат православни факултет, започет је развој високог школства у Србији. Лицеј је 1863. прерастао у Велику школу, а Велика школа 1905. године прераста у Универзитет, у чијем окриљу је основан и Православни богословски факултет, који је, међутим, тек 1920. године започео свој рад.⁶ Од свих високошколских установа, црквенословенски језик као засебан предмет постоји само на Православном богословском факултету.⁷

У овом раду настојаћу да изложим кључне моменте наставе црквенословенског језика на Православном богословском факултету првенствено у њиховом историјском развоју. У том смислу, пратићу студијске планове и програмска решења примењиваних на овоме факултету од његова почетка с радом па до данашњих дана.

У свим студијским програмима који су се смењивали на Православном богословском факултету, црквенословенски језик био је заступљен. Тако, одредбама прве Уредбе о раду факултета из 1921. године, међу заступљеним предметима који су били подељени у 8 семестара или студијске 4 године, био је заступљен и *црквенословенски језик са палеографијом*.⁸ Истина, у записницима седница Савета егзистирају називи *стари словенски језик*⁹ и *словенски језик са палеографијом*.¹⁰ Када је на основу ове уредбе урађен, 1923. године, студијски план с прецизним навођењем инвентара студијских дисциплина и временских димензија наставе, за *црквенословенски језик с палеографијом* прецизирано је изучавање на првој години студија са седмичним фондом од 4 часа.¹¹ Допуњеном уредбом од 22. новембра 1923. године предмети су разграничени на *главне* и *помоћне*. У помоћне науке спада и *црквенословенски језик*.¹² У записницима са седница Савета среће се варирање у називима овога предмета : *црквенословенски језик*,¹³ *црквенословенски језик са палеографијом*.¹⁴ После позива Ректората да се утврди списак катедара који се треба унети у члан 16 новог Закона о Универзитету, Савет Православног богословског факултета предлаже списак од 16 катедара и 3 предмета, међу којима је наведен и *црквенословенски језик са палеографијом*.¹⁵ На основу одлуке Савета да се распише стечај за катедру *помоћне науке Св. писма* за предмет *црквенословенски језик*¹⁶ видимо да је црквенословенски језик припадао тој

⁵ Н. Вуловић-Р. Бајић, *Настава црквенословенског језика у српским школама*, 255-277.

⁶ Љ. Поповић, *Богословски факултет – од идеје до реализације*.- Богословље, Београд 2006, св. 1, 91-109.

⁷ Н. Вуловић-Р. Бајић, *Настава црквенословенског језика у српским школама*, 257.

⁸ Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*.- Богословље, Београд 2006, св. 1, 178.

⁹ А. Белић изјављује да не може примити предавање *Старог словенског језика* : АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 30. новембра 1920.

¹⁰ „...за хонорарног наставника *Словенског језика с Палеографијом* изабрати Љубу Стојановића, академика.“ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 30. новембра 1920.

¹¹ Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*, 179. Наставни Савет је предавање црквенословенског језика, до попуњавања ове катедре сталним наставником, поверио у својству хонорарног наставника Л. Мирковићу, са 4 часа седмично : АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 19. октобра 1923.

¹² Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*, 180.

¹³ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 11. јуна 1924., 4. новембра 1926. итд.

¹⁴ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 17. јануара 1930., 17. новембра 1932. итд.

¹⁵ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 17. јануара 1930.

¹⁶ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 4. маја 1933.

катедри. Савет факултета то потврђује и одлуком да се распише стечај за ванредног професора „за катедру : Језици и остале помоћне науке Св. писма, а за предмете : црквенословенски и руски језик.“¹⁷

Наредном Уредбом која је ступила на снагу 1935. године, са извесним модификацијама доношеним у два наврата – 1938. и 1945. – распоред предмета остао је исти.¹⁸ То се потврђује констатацијом Савета факултета из 1945. године да је на катедри *Језици и остале помоћне науке Св. писма* упражњен предмет *црквенословенски језик*.¹⁹ Међутим, из записника са седнице Савета одржане 24. јуна 1947. године сазнаје се да декан предлаже да се распише стечај за асистента на катедри *Литургије* за *Словенски језик*,²⁰ на који се исте године и прима асистент А. Ћирић.²¹ После претреса наставног плана и програма на основу решења Ректората, остало је забележено да се црквенословенски језик изучава на 1. и 2. години студија са по 2 часа седмично.²² Исте године, на основу акта Ректората о оснивању факултетских института, Савет решава да се сви наставни предмети (стручни и помоћни) поделе на четири основне групе које ће се звати институтима, а који ће у себи укључивати све досадашње катедре и семинаре. У оквиру *Института практичне теологије* на катедри *Литургије* заступљен је предмет *црквенословенски језик*.²³ Већ следеће године, пошто је продекан на седници Савета прочитао уредбу о катедрама на факултетима универзитетских и високих школа, Савет оснива на Богословском факултету 7 катедара. Шеста катедра носи назив *Литургијско-уметничка катедра*, а међу предметима ове катедре налази се и *црквенословенски језик*.²⁴ На основу текста пројекта правила о упису, обавезном похађању предавања и полагању испита на Богословском факултету сазнајемо да се црквенословенски језик полагао након одслушане друге године студија.²⁵ Из одлуке Савета факултета да се Александар Ћирић, асистент при катедри *практичне теологије*, раније примљен за асистента за црквенословенски језик при катедри *литургије*, преведе у звање старијег асистента,²⁶ сазнаје се да катедра *литургије* – црквенословенски језик у оквиру ње – припада катедри *Практична теологија*.

Једна од тачака дневног реда седница Савета током 1951. године била је и тачка *Ревизија наставног плана и програма*. После дискусије Савет решава, по питању изучавања језика, да се на Богословском факултету изучавају библијски језици : јеврејски, грчки и црквенословенски, који су нераздвојиво везани за изучавање чисто богословских предмета, и да они морају и на даље остати као обавезни наставни предмети.²⁷

Када је 1952. године Богословски факултет ликвидан са Универзитета и постао црквена институција, тада је Свети архијерејски сабор Српске православ-

¹⁷ АПБФ, Записник са седнице Савета од 16. маја 1940.

¹⁸ Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*, 181-182.

¹⁹ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 18. септембра 1945.

²⁰ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 24. јуна 1947.

²¹ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 3. новембра 1947. Асистент А. Ћирић је потврђен од Ректората 14. маја 1949. године : АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 11. јуна 1949.

²² АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 16. јула 1947.

²³ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 31. децембра 1947.

²⁴ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 15. октобра 1948.

²⁵ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 29. октобра 1949.

²⁶ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 4. маја 1950.

²⁷ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 20. маја 1951.

не цркве донео нову Основну уредбу о Богословском факултету, као и Правила о упису, систему студија и полагању испита и Правила о стицању научног степена доктора теологије. У поређењу с претходним уредбама, ова уредба никаквих посебних измена није садржавала сем по питању надлежности.²⁸ По овој уредби, *црквенословенски језик* је предмет при катедри *практичне теологије*.²⁹ На катедри *практичне теологије* за предмете *црквенословенски језик* и *руски језик* за хоноарног ванредног професора изабран је, и од Светог архијерејског синода потврђен, Петар Ђорђевић.³⁰ После изречених примедба на Основну уредбу о Богословском факултету Српске православне цркве извршена је измена члана 12 Уредбе. По измењеном члану, сви предмети су подељени у групама на *богословске* и на *богословске помоћне предмете* и сврстани у 4 групе. *Црквенословенски језик* са још 7 предмета сврстан је у четврту групу која носи назив : *Помоћни предмети*.³¹

Нову Основну уредбу о Богословском факултету Свети архијерејски сабор, на иницијативу Савета факултета, донео је 1955. године. По овој уредби, предмети су остали исти, али се код појединих увећава или умањује број седмичних часова. Што се тиче црквенословенског језика, стање је следеће. Црквенословенски језик изучава се на 1. години студија са фондом од 4 часа седмично и на 2. години са фондом од 2 часа седмично.³² Савет Богословског факултета прима Уредбу на знање и са жаљењем констатује да приликом доношења ове нове уредбе није уопште узет у обзир предлог Основне уредбе који је поднео Савет Факултета.³³ Узгред буди речено, по предлогу Савета *црквенословенски језик* сврстан је у *помоћне предмете* (црквенословенски језик, црквена уметност и црквено појање са правилом) на катедри *практичне теологије*.³⁴

Нова измена у плану и програму наставе црквенословенског језика настаје 1967. године. Наиме, Свети архијерејски сабор АС бр. 5 / зап. 63 од 31. маја 1967. године препоручује да се почев од школске 1967/68. године уведе „на Богословски факултет Српске православне цркве, уз црквенословенски језик у I семестру II године, обавезно предавање : Основе старословенског и српскословенског језика, са вежбама из палеографије оба језика. Ово се има колоквирати на крају I семестра II године и без тог колоквија не може се полагати црквенословенски језик.“ Савет факултета прихвата ову препоруку и решава: - да наставник црквенословенског језика одмах отпочне са предавањима старословенског и српскословенског језика и вежбама из палеографије оба језика за студенте III семестра, - да студенти на крају III семестра пријављују колоквијуме из старословенског и српскословенског језика на уобичајени начин за пријављивање испита, - да ове колоквијуме обавља сам наставник црквенословенског језика и – да је позитиван успех постигнут на овом колоквијуму услов за пријављивање испита из црквенословенског језика.³⁵ Црквенословенски језик, дакле, слуша се три семестра и полаже се после одслушаног четвртог семестра (и после положеног колоквијума из старословенског и српскословенског језика). Ову одлуку Савет потврђује и допу-

²⁸ Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*, 182.

²⁹ АПБФ, Записник са седнице Савета (б.в.), књ. 5.

³⁰ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 15. децембра 1952.

³¹ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 8. маја 1953.

³² Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*, 182-183.

³³ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 1. јуна 1955.

³⁴ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 9. маја 1955.

³⁵ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 2. октобра 1967.

њује решењем да су студенти дужни да пријављују колоквијуме из старословенског језика и да се исти уносе у индексе, као испити.³⁶

Нова Основна уредба о Богословском факултету Српске православне цркве донета је 1970. године.³⁷ Наставним планом је предвиђено да се црквенословенски језик изучава у I години са фондом од 4 часа предавања седмично и у II години са фондом од 2 часа предавања седмично. Иако нема речи о изучавању старословенског и српскословенског језика подразумева се да се он изучава по препоруци од 1967. године. Испит из црквенословенског језика полаже се после II године студија. Овај план је, што се тиче црквенословенског језика, идентичан плану из 1955. године.

Студијским планом наставе из 1990. године црквенословенски језик претрпео је малу измену. Наиме, извршена је само промена у броју фонда седмичних часова, те се црквенословенски језик сада изучава на I години студија са фондом од 2 часа седмично а на II години са фондом од 4 часа седмично.³⁸ На исти начин распоређена је настава црквенословенског језика и на новооснованом Богословском институту при Богословском факултету за школовање будућих вероучитеља.³⁹ У циљу побољшања наставе на Богословском факултету Свети архијерејски синод је 2000. године донео, и Факултету доставио, одлуку да асистенти и асистенти – приправници 4 пута седмично по 2 сата примају студенте на консултације.

У наредном студијском плану – из 2003. – чији је предлог дат Савету на увид, предвиђено је да се црквенословенски језик изучава само на I години студија са фондом од 3 часа седмично, и полагао се после II семестра. Истовремено, *старословенски језик* постаје изборни предмет на *богословско-историјском смеру*.⁴⁰

Враћање Православног богословског факултета на Универзитет условило је и израду новог Статута по коме се наставни план и програм усклађују са потребама и захтевима како Цркве тако и Универзитета. План и програм усвојен 2006. године предвиђа да се црквенословенски језик на Православном богословском факултету изучава само на Општем смеру и само на I години студија са фондом од 2 часа (1+1) у I и 3 часа седмично (1+2) у II семестру.⁴¹ Српскословенски језик се изучава као изборни предмет у оквиру богословско-историјског смера на II години студија са фондом од 2 часа седмично.⁴² Школске 2008/9. године српскословенски језик не налази се у броју предмета који се изучавају на Православном богословском факултету.

Настава црквенословенског језика на Православном богословском факултету, како видимо, има богату традицију. Курикуларна решења углавном показују тенденцију високе заступљености овога предмета са временским димензијама адекватним циљевима наставе и природи процеса усвајања и статусом обавезности, што је свакако одраз његове релевантности за професионалну компетенцију дипломираних теолога, проистекле из његовог значаја као богослужбеног језика Српске цркве.

³⁶ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 19. јуна 1969.

³⁷ Опширније види : Д. Сандо, *Историјат наставних планова на Православном богословском факултету*, 183-185.

³⁸ АПБФ, Записник са седнице Савета професора одржане 5. септембра 1991.

³⁹ Одлуком Светог архијерејског сабора АС 103 / зап. 157 од 3. јуна 1997. Богословски институт је преименован у Богословско-катихетски институт.

⁴⁰ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 4. септембра 2003.

⁴¹ АПБФ, Записник са седнице Савета одржане 8. јуна 2006.

⁴² Информатор о упису на студије.